

Izabela Kozak

izabela.kozak@pw.edu.pl

Edyta Strzelczyk

edyta.strzelczyk@pw.edu.pl

Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

Współpraca bibliotek warszawskich w ramach projektu BiblioWawa – wsparcie miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych

Streszczenie: W celu zapewnienia użytkownikom możliwie najszerszego dostępu do zasobów literatury, biblioteki podejmują ze sobą współpracę w ramach wypożyczeń międzybibliotecznych. Na zgłoszone zapotrzebowanie użytkownika sprowadzane są materiały biblioteczne z innej instytucji krajowej lub zagranicznej. Współpraca bibliotek zlokalizowanych w tym samym mieście zwykle opiera się na rewersach międzybibliotecznych i wizycie użytkownika w danej placówce (a nie na wysyłce pocztowej). Uczelnie warszawskie w 2017 r. postanowiły wzmocnić/usprawnić tę współpracę, uruchamiając projekt System Wypożyczeń Warszawskich (SWW) BiblioWawa, którego celem było ułatwienie użytkownikom współpracujących bibliotek wzajemne wypożyczanie swoich zasobów tradycyjnych. Po blisko trzech latach trwania projektu dokonano analizy poziomu jego wykorzystania oraz rozwoju na podstawie zgromadzonych danych statystycznych. Na przykładzie Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej odpowiada się na pytanie, na ile projekt SWW BiblioWawa ułatwił realizację miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych i usprawnił funkcjonowanie tej usługi.

Słowa kluczowe: wypożyczenia międzybiblioteczne, BiblioWawa, System Wypożyczeń Warszawskich, SWW, Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej

Wprowadzenie

W obliczu bogactwa współczesnej oferty wydawniczej nawet największe biblioteki nie są w stanie zapewnić dostępu (elektronicznego czy też tradycyjnego) do całości światowej produkcji wydawniczej. Natomiast oczekiwania użytkowników bibliotek nieustannie rosną. Biblioteki akademickie starają się sprostać zapotrzebowaniu naukowców odnośnie dostępu do najnowszej literatury dziedzinowej, a także potrzebom studentów w zakresie odpowiedniej liczby podręczników i pomocy naukowych. Ponieważ ograniczenia finansowe i magazynowe uniemożliwiają bibliotekom gromadzenie „wszystkiego, co potrzebne”, podejmowanie współpracy w celu czasowego wypożyczenia materiałów pochodzących z innych bibliotek (lub otrzymanie formy zastępczej np. kserokopii, skanu), a następnie dostarczenie ich swoim użytkownikom, wydaje się być właściwym rozwiązaniem¹. Wspólne zarządzanie zbiorami ma kluczowe znaczenie, ponieważ zasoby lokalne bibliotek nie są wystarczające do zaspokojenia potrzeb użytkowników. Wypożyczenia międzybiblioteczne począ-

¹ CIEŚLIŃSKA, E. Wypożyczanie międzybiblioteczne jako jedna z form udostępniania zbiorów. W: Żmigrodzka, B. (red.) *Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu* [online]. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, 2007, s. 103. [Dostęp 04.11.2020]. ISBN 9788370118570. Dostępny w: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/1612/edition/1792/content>.

kowo były realizowane jako usługa dedykowana dla naukowców i bibliotekarzy referencyjnych, szybko jednak rozrosła się, by służyć dziesiątkom milionów użytkowników rocznie².

Wypożyczalnia Międzybiblioteczna (WMB) Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej (BG PW) oferuje czytelnikom posiadającym aktywne konto biblioteczne bezpłatną usługę sprowadzania materiałów bibliotecznych, których brak w zasobach bibliotek Politechniki Warszawskiej oraz zasobach innych bibliotek miejscowych. W przypadku, gdy poszukiwany materiał biblioteczny dostępny jest w jednej z warszawskich instytucji użytkownik (za poświadczeniem uzyskanym z BG PW np. w postaci rewersu międzybibliotecznego) może samodzielnie udać się do danej instytucji, by tam skorzystać z potrzebnej pozycji. Działania te możliwe są dzięki współpracy prowadzonej na zasadach wzajemności z bibliotekami krajowymi i zagranicznymi uczelni wyższych oraz innych instytucji naukowych, a także z bibliotekami publicznymi, pedagogicznymi, bibliotekami muzeów, archiwów i z innymi typami bibliotek.

W artykule przybliżono problematykę wypożyczeń międzybibliotecznych miejscowych, której w literaturze branżowej dotychczas nie poświęcano zbyt wiele uwagi. Wypożyczalnie międzybiblioteczne w Polsce (realizujące wymianę zagraniczną, krajową oraz w obrębie danych miast) często borykają się z brakiem odpowiednich systemów usprawniających obsługę użytkowników³. Tradycyjne formy (np. rewery papierowe, ręczne statystyki) stopniowo są zastępowane przez dedykowane systemy, a zmiany te są warunkowane zarówno rozwojem nowych technologii, jak i oczekiwaniami użytkowników bibliotek. Wydawanie tradycyjnych rewersów międzybibliotecznych, choć jest to przestarzała metoda obciążona wieloma niedogodnościami, nadal dominuje wśród wypożyczeń międzybibliotecznych w obrębie poszczególnych miast. W BG PW aby usprawnić pracę Wypożyczalni Międzybibliotecznej miejscowej, wprowadzono rewery międzybiblioteczne opatrzone kodami kreskowymi, które umożliwiają rejestrację wydanego rewersu w systemie bibliotecznym ALEPH. Przełomem okazał się być jednak System Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa (SWW BiblioWawa). Mimo iż system nie wyparł zupełnie tradycyjnych rewersów międzybibliotecznych, gdyż nie wszystkie biblioteki warszawskie współpracują w jego ramach, jest on dużym ułatwieniem zarówno dla pracowników WMB BG PW, jak i użytkowników biblioteki.

SWW BiblioWawa – charakterystyka projektu

18 grudnia 2017 r. ruszył wspólny projekt bibliotek warszawskich uczelni wyższych SWW BiblioWawa dający możliwość wypożyczania zbiorów uczestniczących bibliotek na zasadzie wzajemności. Do projektu obecnie należy siedem bibliotek: Biblioteka Główna Akademii Pedagogiki Specjalnej (APS), Biblioteka Główna Akademii Wychowania Fizycznego (AWF), Biblioteka Główna Politechniki Warszawskiej (PW), Biblioteka Główna Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego (WUM), Biblioteka Główna Wojskowej Akademii Technicznej (WAT), Biblioteka Uniwersytetu Kardynała

² AHMADI, M., DILEEPAN, P., MURGAI, S. R. Predicting demand for inter-library loan requests. *The Bottom Line* 2013, R. 26, nr 3, s. 116–128. ISSN 0888-045X.

³ BŁACH, M. Z problematyki wypożyczeń międzybibliotecznych: o potrzebie integracji. W: *Materiały z seminarium bibliotek technicznych POLBIT „Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych” 25.10.2016* [online]. 2016, s. 50–58. [Dostęp 05.11.2020]. Dostępny w: <https://docplayer.pl/62562851-Materiały-z-seminarium-25-pazdziernika.html>.

Stefana Wszyńskiego (UKSW), Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (BUW) wraz z niektórymi bibliotekami wydziałowymi i instytutowymi ⁴.

Głównym celem programu SWW BiblioWawa jest zapewnienie uczelnianej społeczności Warszawy jak najszerszego dostępu do zasobów bibliotek naukowych zlokalizowanych w obrębie miasta w sposób szybki i możliwie najdogodniejszy. Dzięki współpracy biblioteki zyskują nowych użytkowników, co wpływa na wzrost liczby wypożyczeń i stwarza szanse aktywniejszego wykorzystywania zasobów bibliotek. Z SWW BiblioWawa mogą skorzystać studenci studiów stacjonarnych oraz nie-stacjonarnych wszystkich stopni kształcenia (z wyłączeniem studentów studiujących w ramach programów wymiany międzyuczelnianej), doktoranci, słuchacze studiów podyplomowych oraz pracownicy uczelni zatrudnieni na umowę o pracę.

Dostęp do usługi uruchamiany jest na prośbę użytkownika zgłoszoną w bibliotece uczelni macierzystej. Po zarejestrowaniu się w Systemie Rozliczeń czytelnik może aktywować indywidualne konto w każdej bibliotece współuczestniczącej. Konta w aplikacji SWW wygasają 31 października każdego roku akademickiego, następnie konieczna jest ich prolongata w systemie SWW (po ponownym zgłoszeniu w bibliotece macierzystej) oraz w każdej bibliotece współuczestniczącej, w której użytkownik aktywował konto. Biblioteki wypożyczają swoje zasoby tradycyjne (z zasobów elektronicznych można korzystać jedynie na miejscu) zgodnie z wytycznymi zawartymi w regulaminach udostępniania zbiorów poszczególnych instytucji. Zamknięcie konta w SWW następuje na zgłoszenie użytkownika i powinno być dokonane zarówno w bibliotekach zewnętrznych (tam, gdzie konta zostały aktywowane), jak i w jednostce macierzystej.

Identyfikacja użytkownika w systemie BiblioWawa odbywa się na podstawie Elektronicznej Legitymacji Studenckiej, Elektronicznej Legitymacji Doktoranta, Elektronicznej Legitymacji Pracownika lub Warszawskiej Karty Miejskiej. Rejestracja w systemie jest bezpłatna, jednak w niektórych bibliotekach użytkownik może ponieść koszt aktywacji indywidualnego konta bibliotecznego, określony w cennikach regulaminów poszczególnych bibliotek uczestniczących.

⁴System Wypożyczeń Warszawskich (BiblioWawa) [online]. [Dostęp 29.10.2020]. Dostępny w: <http://www.bibliowawa.bg.pw.edu.pl/index.php>.

Rysunek 1 przedstawia kluczowe działania, które użytkownicy muszą wykonać, aby korzystać z SWW BiblioWawa. Schemat ten w sposób skondensowany i czytelny obrazuje specyfikę działania systemu.

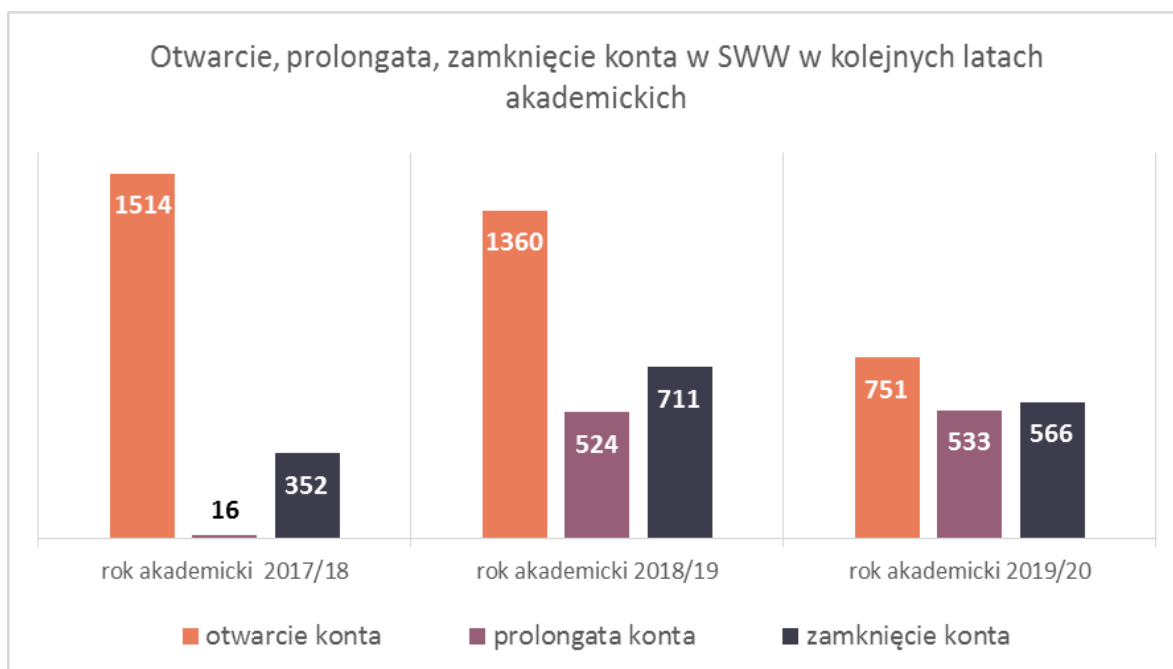
Rys. 1. Kluczowe działania wykonywane podczas korzystania z usług SWW BiblioWawa
Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem ikon: <https://thenounproject.com/>.

Statystyki wykorzystania SWW BiblioWawa

Projekt SWW BiblioWawa funkcjonuje już od prawie trzech lat, przez ten czas uprawnieni użytkownicy mieli okazję korzystać ze stworzonej możliwości. Dane statystyczne gromadzone w aplikacji SWW posłużą do zobrazowania poziomu jego dotychczasowego wykorzystania oraz prognozowania dalszego rozwoju. Analizy danych odbywać się będą w przedziałach czasowych określających rok akademicki, a nie rok kalendarzowy. Wynika to z naturalnego rytmu prac prowadzonych na uczelniach wyższych oraz faktu, iż dzień 31 października każdego roku wyznacza granicę ważności kont aktywowanych w SWW. Należy mieć także na uwadze to, iż rok akademicki 2019/20 jest „wyjątkowym” rokiem w związku z ogłoszeniem w naszym kraju stanu zagrożenia epidemiologicznego i zamknięciem większości bibliotek w okresie od połowy marca do końca czerwca 2020 r., a następnie znacznym ograniczeniem ich działalności (zgodnie z zasadami reżimu sanitarnego). Statystyki z tego roku akademickiego nie obrazują w sposób pełny wykorzystania usługi BiblioWawa, ponieważ *defacto* jedynie połowa analizowanego okresu (miesiące: październik 2019 – połowa marca 2020) odnosi się do trybu działania uczelni w „normalnych” warunkach.

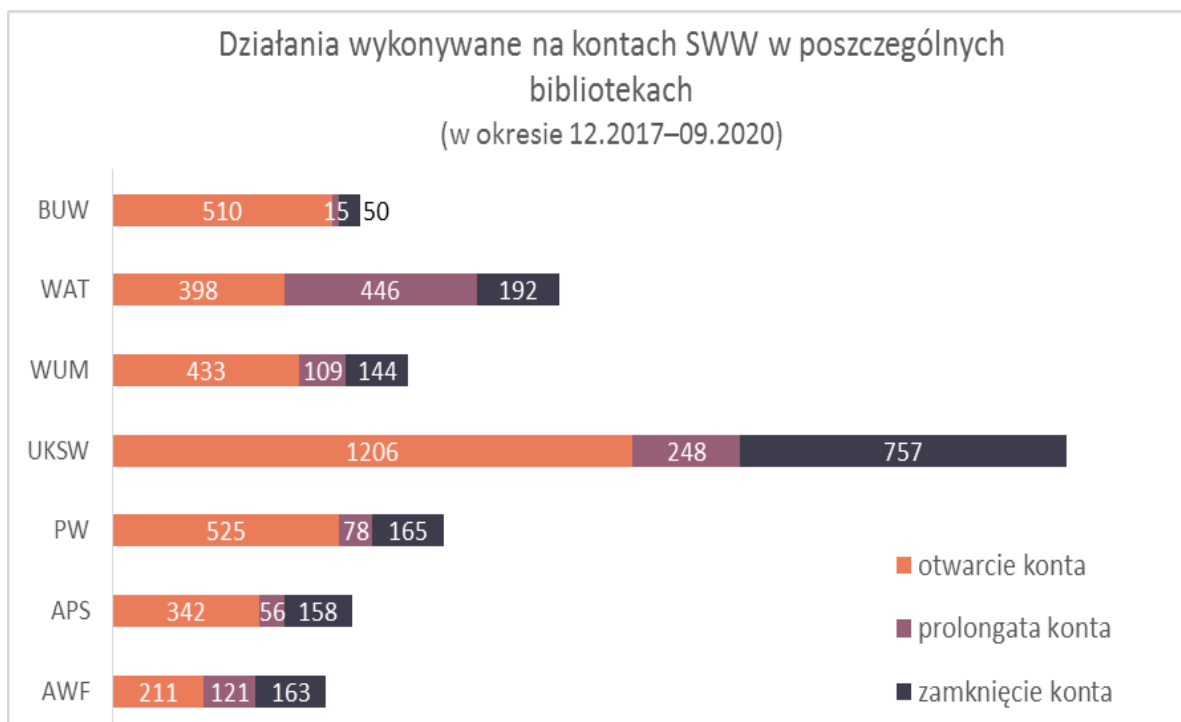
Wykres 1 obrazuje liczbę operacji dokonywanych na kontach użytkowników w systemie SWW w okresie 12.2017 r. – 09.2020 r. W ciągu blisko trzech lat trwania projektu dokonano 3625 aktywacji kont w SWW, 1073 razy prolongowano ważność konta po jego wygaśnięciu (31 października każdego roku) oraz zamknięto w sumie 1629 kont (obiegówki). W pierwszym roku akademickim trwania pro-

jektu najczęściej dokonywanych operacji polegało na aktywacji usługi (otwarciu konta). W drugim roku otwierano nowe oraz prolongowano już istniejące konta (po wygaśnięciu ważności) – w sumie dokonano 1884 operacji powodujących aktywację lub prolongatę konta w SWW. Pomimo faktu, iż jedynie dane z połowy roku akademickiego 2019/20 odzwierciedlają „normalny” tryb funkcjonowania uczelni wyższych, analizując statystyki z tego okresu, można przypuszczać, że prognozy są rozwojowe. Prawdopodobnie gdyby ten rok akademicki potoczył się naturalnym trybem, statystyki wykorzystania byłyby proporcjonalnie wyższe.

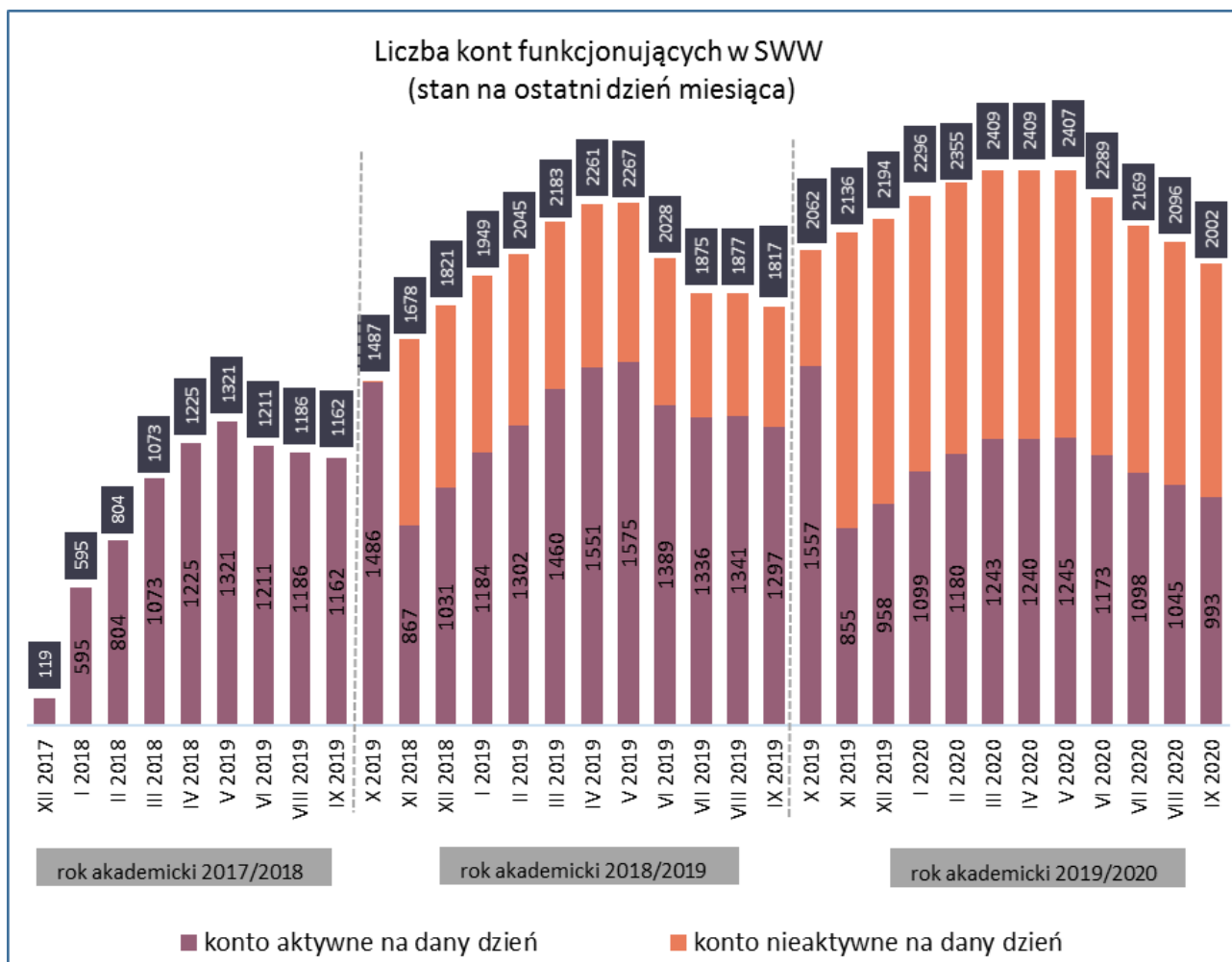
Wykr. 1. Operacje dokonywane na kontach w SWW (w jednostkach macierzystych) w kolejnych latach akademickich
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Jak wynika z danych przedstawionych na wykresie 2 największą liczbę operacji w SWW wykonano w bibliotece UKSW. Dokonano tu przeszło dwukrotnie więcej operacji niż w drugiej w kolejności bibliotece WAT. 33% wszystkich aktywacji kont w SWW to aktywacje dokonane w UKSW. Jednak jeżeli uwzględnimy liczbę kont funkcjonujących (od liczby operacji otwarcia konta odejmie się liczbę operacji zamknięcia konta), to UKSW i BUW mają zbliżoną do siebie liczbę kont funkcjonujących (aktywnych i nieaktywnych) – dla BUW będzie to 460 kont, natomiast dla UKSW 449. W BUW mimo znacznej liczby kont funkcjonujących większość jest nieaktywnych (56% kont nieaktywnych – stan na koniec września 2019 r. oraz 93% na koniec września 2020 r.). Zdecydowana większość użytkowników SWW to studenci – blisko 95% kont aktywowanych zostało przez studentów, nieco ponad 5% przez pracowników uczelni.

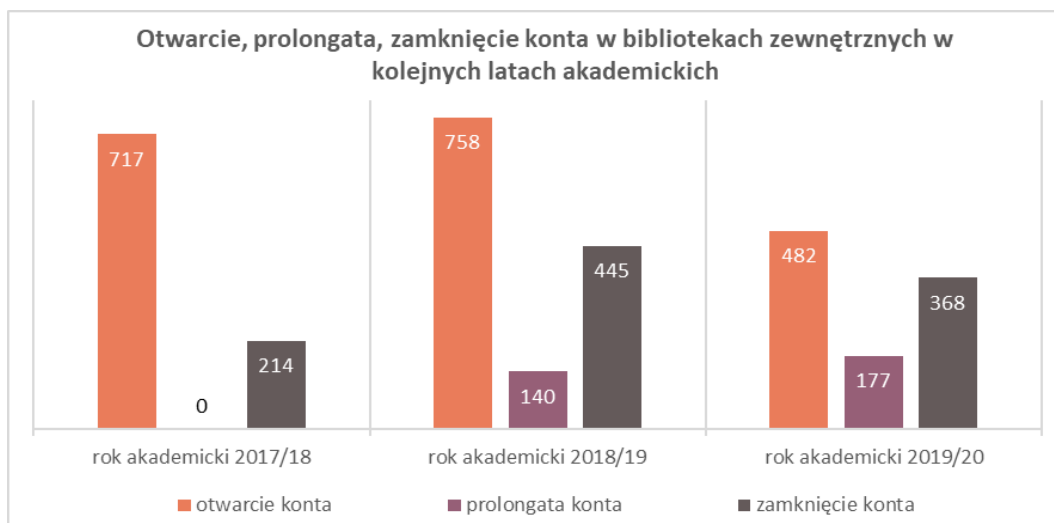
Wykr. 2. Operacje dokonywane na kontach w SWW (w jednostkach macierzystych) w poszczególnych bibliotekach
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Wykres 3 przedstawia stan kont funkcjonujących w SWW w ostatnim dniu danego miesiąca (statystyka miesięczna – stan na dzień). Dnia 31.10.2018 r. po raz pierwszy wygasła ważność kont założonych w ciągu roku akademickiego 2017/18, od tego czasu można zaobserwować istnienie kont nieaktywnych (pomarańczowa część słupka), które oczekują na przedłużenie lub zamknięcie. Widać, że w roku akademickim 2019/20 nieaktywnych kont wśród wszystkich funkcjonujących było więcej (49%) niż w roku 2018/19 (32%). Wyraźna jest także tendencja wzrostowa zakładanych i przedłużanych kont w trakcie trwania roku akademickiego (poczynając od października), która w maju osiąga swój szczytowy punkt (najwięcej funkcjonujących kont), by następnie od czerwca do września stopniowo spadać na skutek zamykania kont w SWW przez osoby kończące studia i rozliczające się z uczelnią macierzystą. Obrazuje to typowy rytm funkcjonowania uczelni wyższych: początek roku akademickiego – końcowa sesja egzaminacyjna – koniec roku akademickiego.

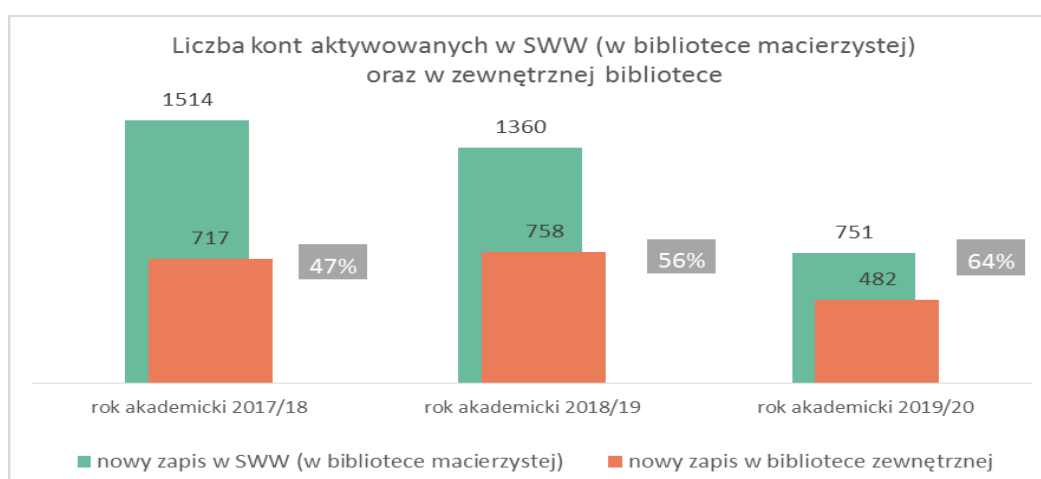
Wykr. 3. Liczba kont funkcjonujących w SWW. Stan na ostatni dzień miesiąca
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Drugim krokiem po dokonaniu aktywacji usługi BiblioWawa w SWW (zgłoszeniu się do biblioteki macierzystej) jest udanie się do biblioteki zewnętrznej współpracującej w ramach projektu i aktywowanie tam konta. Nie wszystkie osoby, które aktywowały konto w SWW, dokonują aktywacji konta także w bibliotece zewnętrznej. Wykres 4 prezentuje liczbę operacji dokonywanych w kolejnych latach akademickich na kontach w zewnętrznych bibliotekach. W ciągu analizowanego okresu wykonano 1957 aktywacji kont przez użytkowników z innych bibliotek, czyli 54% osób, które aktywowało konto w SWW w jednostce macierzystej następnie udało się do innej biblioteki, by skorzystać z jej zasobów. Ponadto wykonano 317 operacji prolongaty kont oraz 1027 zamknięć kont w bibliotekach zewnętrznych.

Wykr. 4. Operacje wykonywane na kontach użytkowników w bibliotekach zewnętrznych
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Wykres 5 prezentuje liczbę operacji „nowy zapis”⁵ dokonanej w SWW (w bibliotece macierzystej) oraz w zewnętrznych bibliotekach w kolejnych latach akademickich. W roku akademickim 2017/18 liczba kont założonych w bibliotekach zewnętrznych stanowiła 47% kont aktywowanych w SWW. W roku 2018/19 było to ok. 56%, a w roku 2019/20 – 64%. W kolejnych latach akademickich widać wzrost aktywnego wykorzystania usługi BiblioWawa, o czym świadczy rosnący udział kont założonych w bibliotekach zewnętrznych wśród wszystkich kont uruchomionych w SWW. Pełne wykorzystanie potencjału usług świadczonych w ramach SWW polega nie tyle na aktywacji konta w systemie SWW, ale na korzystaniu z zasobów bibliotek zewnętrznych.

Wykr. 5. Liczba operacji „nowy zapis” w SWW (w bibliotece macierzystej) oraz w bibliotece zewnętrznej w kolejnych latach akademickich
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

⁵ „Nowy zapis” - działanie wykonywane w systemie SWW polegające na otwarciu konta użytkownika poprzez wprowadzenie przez bibliotekarza danych osobowych do systemu SWW po wypełnieniu przez użytkownika deklaracji zapisu.

Najwięcej osób, które aktywowały konta w instytucjach zewnętrznych pochodzi z UKSW – 70% spośród aktywnych kont w bibliotece macierzystej. Około 60% osób z AWF i WAT po aktywowaniu konta w bibliotece macierzystej udało się także do bibliotek zewnętrznych. Najmniejszy udział kont otwartych w instytucjach zewnętrznych dotyczy osób z BUW. W tej bibliotece, mimo iż dokonano 510 operacji „nowy zapis” w SWW, jedynie 9% osób udało się do zewnętrznych bibliotek (tab. 1).

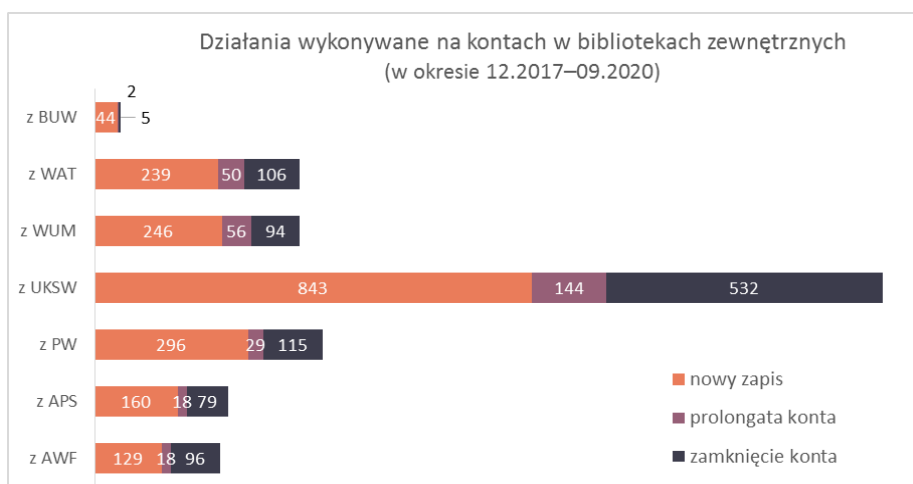
Tab. 1. Udział kont otwartych w bibliotece zewnętrznej wśród kont aktywowanych w SWW dla użytkowników z poszczególnych bibliotek

Użytkownicy	AWF	APS	PW	UKSW	WUM	WAT	BUW
Otwarcie konta w SWW (w bibliotece macierzystej)	211	342	525	1206	433	398	510
Otwarcie kont w bibliotece zewnętrznej	129	160	296	843	246	239	44
Udział kont otwartych w bibliotece zewnętrznej wśród kont aktywowanych w SWW	61%	47%	56%	70%	57%	60%	9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Użytkownik z zarejestrowanym kontem w SWW może dokonać aktywacji kont we wszystkich współpracujących bibliotekach, czyli jedna osoba może mieć aktywowanych nawet sześć kont w różnych bibliotekach. Zdecydowana większość użytkowników aktywuje tylko jedno konto w jednostce zewnętrznej (ok 97% osób). Jedynie kilkadziesiąt osób ma konta w dwóch bibliotekach zewnętrznych (ok. 2,5%), a tylko kilka osób w trzech lub czterech. Nikt nie aktywował kont w pięciu czy też we wszystkich bibliotekach współuczestniczących.

Wykres 6 przedstawia działania dokonywane na kontach w jednostkach zewnętrznych dla użytkowników pochodzących z poszczególnych instytucji. Najwięcej operacji w bibliotekach zewnętrznych wykonały osoby z UKSW (1519 operacji), następnie PW (440 operacji) oraz WUM (396 operacji).

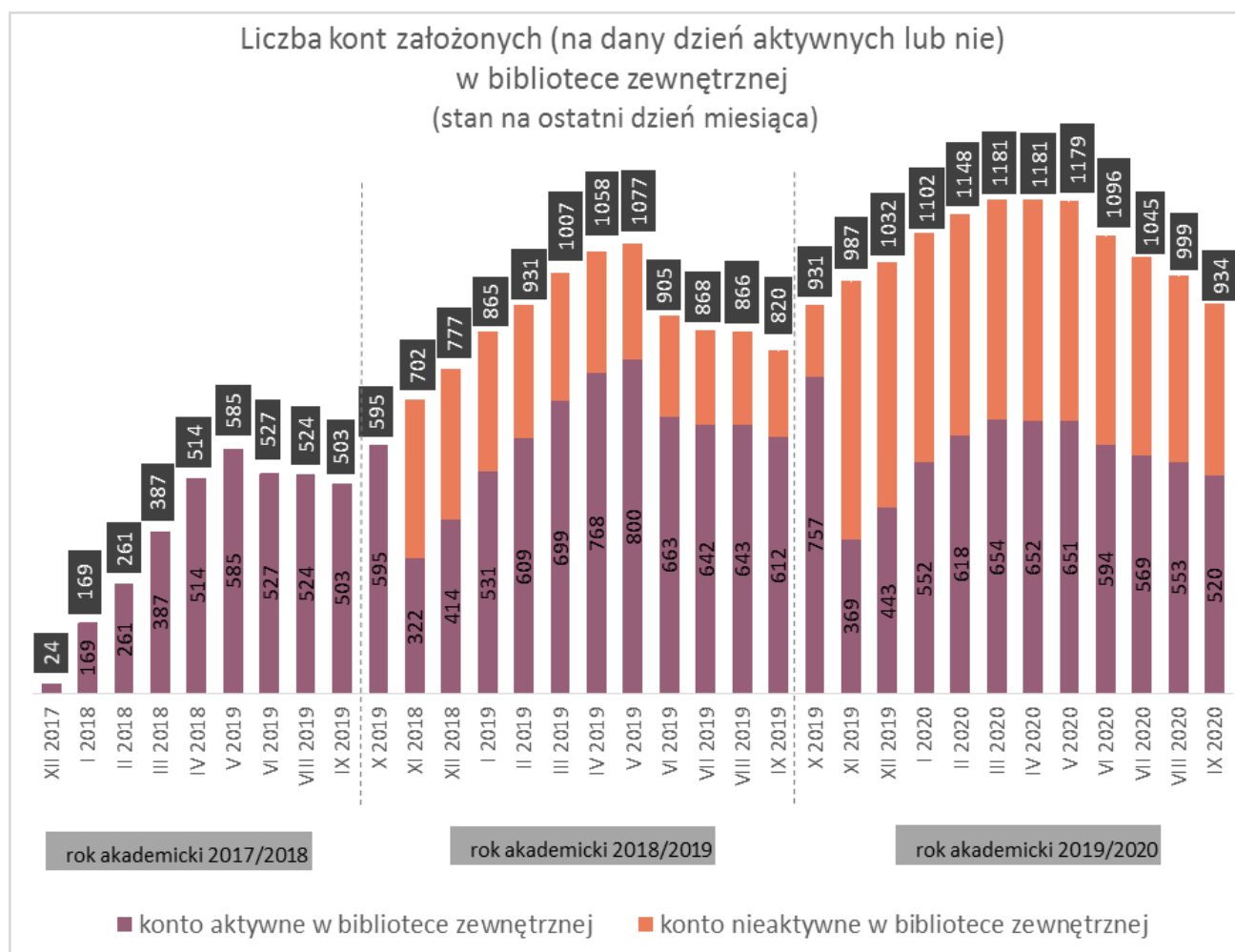

Wykr. 6. Otwarcie, prolongata, zamknięcie konta w bibliotece zewnętrznej dla użytkowników z poszczególnych instytucji

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Artykuły

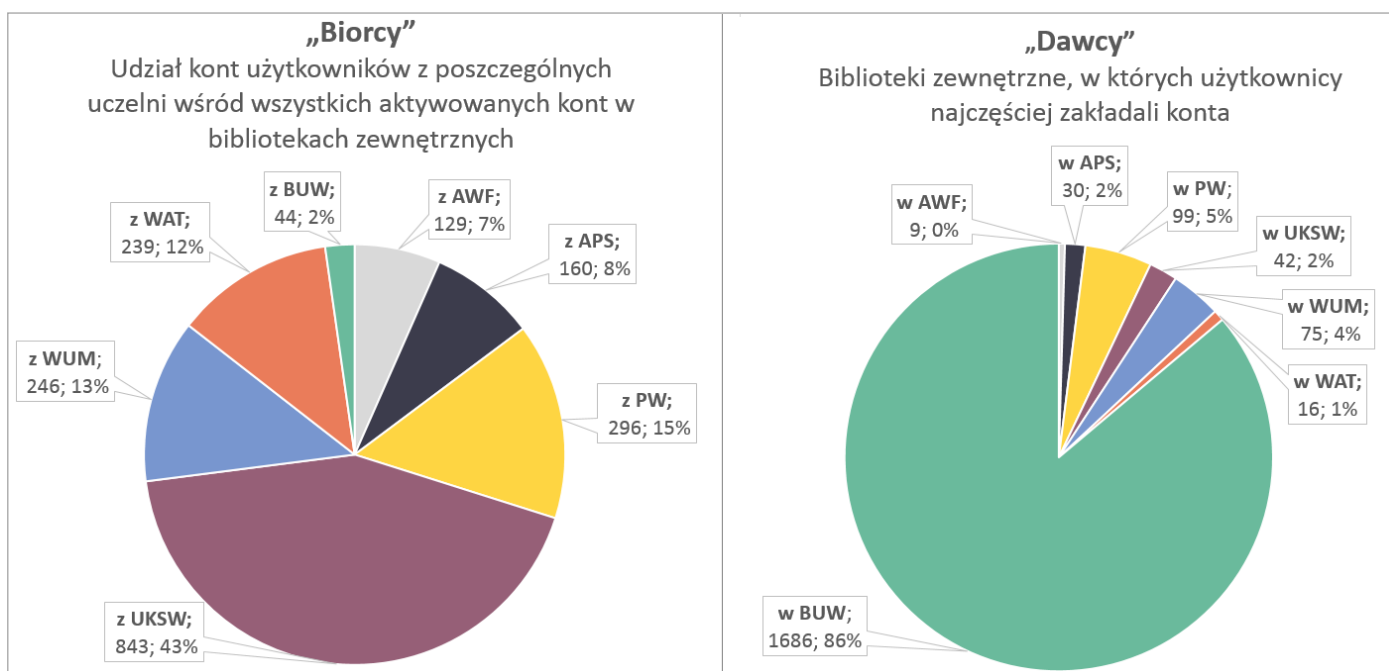
Wykres 7 ilustruje dynamikę kont funkcjonujących w bibliotekach zewnętrznych. Po 31.10.2018 r. i 31.10.2019 r. ważność kont założonych w ubiegłym roku akademickim wygasa, zatem pomarańczowa część słupków obrazuje liczbę kont nieaktywnych na dany moment. Wyraźnie widać, że w roku 2019/20 kont nieaktywnych było więcej niż w roku 2018/19 – utrudniona możliwość prolongaty wynikała zapewne z sytuacji epidemiologicznej ogłoszonej w kraju w marcu 2020 r. i zamknięcia lub znacznego ograniczenia działalności bibliotek akademickich.

Wykr. 7. Liczba kont funkcjonujących w bibliotekach zewnętrznych (aktywnych lub nie). Stan na ostatni dzień miesiąca
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Na wykresie 8 można zobaczyć, w jakiej liczbie użytkownicy poszczególnych uczelni aktywowali swoje konta w bibliotekach zewnętrznych. Są to tzw. „biorcy”, czyli grupa osób korzystających z zasobów innych bibliotek. W ciągu całego analizowanego okresu trwania projektu (12.2017–09.2020) największą grupę „biorców” stanowili użytkownicy z UKSW – 43%, następnie użytkownicy z PW – 15% oraz WUM – 13%. Użytkownicy z BUW w najmniejszym stopniu korzystają z zasobów bibliotek zewnętrznych (jedynie 2% aktywowanych kont spośród ogólnej liczby kont uruchomionych w bibliotekach zewnętrznych).

Z drugiej strony, użytkownicy BiblioWawy w największym stopniu korzystają z zasobów BUWu – 86% wszystkich założonych kont w bibliotekach zewnętrznych zostało aktywowanych właśnie tutaj. Można zatem powiedzieć, że BUW jest największym „dawcą” swoich zasobów dla użytkowników pochodzących z innych bibliotek. Wykorzystanie zasobów pozostałych bibliotek przez użytkowników z innych uczelni jest zdecydowanie mniejsze.

Wykr. 8. „Biorcy” – instytucje, z których użytkownicy korzystają w ramach SWW. „Dawcy” – biblioteki, z których zasobów korzystają użytkownicy SWW. Dane za okres 12.2017–09.2020
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Wsparcie dla miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych – z doświadczeń Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej

Usługa miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych w BG PW realizowana jest w nieco odmienny sposób niż wypożyczenia krajowe czy zagraniczne. Podstawowa różnica warunkowana lokalizacją geograficzną polega na tym, iż to użytkownik samodzielnie musi udać się do danej biblioteki, by tam zrealizować swoje zapotrzebowanie na literaturę (lub osoba z innej biblioteki osobiście zgłasza się do Wypożyczalni Międzybibliotecznej BG PW). Materiały biblioteczne nie są wysyłane pocztą, rzadko też są dostarczane w formie kserokopii lub skanu.

W ramach wypożyczeń międzybibliotecznych bibliotekom z Warszawy wypożyczane są zbiory własne na zasadach przyjętych w Regulaminie BG PW⁶. Limit wypożyczeń dla instytucji wynosi 10 książek. BG PW współpracuje ze 123 instytucjami warszawskimi. Biblioteki zobowiązane są co-

⁶Regulamin udostępniania zbiorów i świadczenia usług informacyjnych systemu bibliotecznego-informacyjnego Politechniki Warszawskiej [online]. [Dostęp 02.11.2020]. Dostępny w: <https://bg.pw.edu.pl/dane/biblprawo/Regulamin-udostepniania-zbiorow-i-swiadczenia-uslug-BGPW-2016.pdf>.

rocznie do dostarczania deklaracji upoważniającej określone osoby do wydawania rewersów na wypożyczenia międzybiblioteczne. W listopadzie 2017 r. biblioteki warszawskie otrzymały możliwość elektronicznego zamawiania książek, otrzymując dostęp do swoich kont w systemie bibliotecznym BG PW (tą drogą można zarezerwować tytuły, natomiast do odbioru zamówienia upoważnia dostarczenie rewersu tradycyjnego). Takie działanie podyktowane było wprowadzeniem płatności bezgotówkowych za pośrednictwem systemu płatniczego PayU. Wdrożenie nowej usługi pozwoliło na uporządkowanie zaległości finansowych (związanych z opłatami za nieterminowe zwroty materiałów bibliotecznych) innych bibliotek względem BG PW, zgodnie z Ustawą o finansach publicznych⁷.

Użytkownikom z PW, którzy chcą skorzystać ze zbiorów bibliotek warszawskich, wydawane są rewersy (maksymalnie trzy jednorazowo). Posługiwanie się rewersami papierowymi to jednak przestarzała metoda obciążona wieloma niedogodnościami. Wydając rewers, biblioteka nie ma kontroli nad tym, jaką drogą dokładnie on odbywa i czy na pewno trafia do deklarowanej przez czytelnika instytucji. Konsekwencją braku właściwego nadzoru nad rewersami tradycyjnymi były zaległości w innych bibliotekach i obciążenia finansowe dla BG PW. W 2010 r. wprowadzono rewersy opatrzone kodami kreskowymi. Dzięki temu rozwiązaniu wydawane rewersy rejestrowane są na koncie użytkownika z adnotacją, do której biblioteki zostały wydane. Rewersy mają dedykowaną pieczęć „Do wykorzystania wyłącznie w.....”, na której wpisywany jest akronim nazwy instytucji. Takie rozwiązanie zdecydowanie ułatwiło m.in. monitorowanie stanu miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych, prowadzenie statystyk oraz kontrolę terminowości zwrotów, jednak nie rozwiązało wszystkich niedogodności (ręczne wypełnianie rewersów, każdorazowe zgłaszanie potrzeby pobrania rewersu).

Rozwiązaniem, do którego powinno się dążyć jest całkowita rezygnacja z rewersów tradycyjnych i przejście na obsługę z wykorzystaniem systemów komputerowych. Szansą na to może być współpraca podjęta w ramach projektu SWW BiblioWawa, która znacznie ułatwia realizację miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych. Podstawowa różnica w udostępnianiu zbiorów bibliotekom nienależącym do BiblioWawa jest taka, że odpowiedzialność za wypożyczone materiały spoczywa nie na czytelniku, lecz na instytucji, co często wiąże się z problemami przy rozliczeniu za nieterminowe zwroty lub zagubione książki. BiblioWawa ceduje tę odpowiedzialność na użytkownika, co znacznie ułatwia kontrolę wypożyczeń. Dodatkowo, brak konieczności każdorazowego zgłaszania się do biblioteki macierzystej w celu uzyskania rewersu papierowego przyśpiesza i usprawnia skorzystanie z zasobów innych bibliotek.

Aby sprawdzić, na ile uruchomienie programu BiblioWawa wsparło realizację miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych w BG PW, porównano dane dotyczące wydawanych i przyjmowanych rewersów w ciągu trzech lat akademickich przed wdrożeniem SWW BiblioWawa i w trakcie jego trwania (tab. 2). Z poniższej tabeli możemy odczytać, iż liczba wydanych rewersów do bibliotek zewnętrznych spadła po uruchomieniu BiblioWawy o blisko 57%. Podobną tendencję obserwujemy przy rewersach przyjętych od użytkowników z instytucji warszawskich – spadek o 45%. Zmniejszenie liczby wydawanych oraz przyjmowanych rewersów w kolejnych latach akademickich nie jest spowodowane jedynie wdrożeniem BiblioWawy (jest to zapewne kompilacja wielu czynników

⁷Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych. Dz. U. 2009, nr 157, poz. 1240 [online]. [Dostęp 01.11.2020]. Dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091571240/U/D20091240Lj.pdf>.

m.in. ogólnej tendencji malejącej w wykorzystaniu usług WMB), jednak dzięki projektowi współpraca z bibliotekami sześciu znaczących uczelni warszawskich stała się o wiele łatwiejsza – co potwierdzają opinie pracowników WMB BG PW.

Tab. 2. Rewersy tradycyjne wydawane użytkownikom BG PW oraz przyjmowane z innych instytucji przed i po wdrożeniu SWW BiblioWawa

Liczba rewersów międzybibliotecznych w BG PW przed wdrożeniem SWW BiblioWawa				
	rok akademicki 2014/15	rok akademicki 2015/16	rok akademicki 2016/17	Razem
Rewersy wydane w BG PW	127	126	121	374
Rewersy przyjęte do BG PW	250	200	207	657
Liczba rewersów międzybibliotecznych w BG PW po wdrożeniu SWW BiblioWawa				
	rok akademicki 2017/18	rok akademicki 2018/19	rok akademicki 2019/20	Razem
Rewersy wydane w BG PW	89	48	24	161
Rewersy przyjęte do BG PW	203	95	64	362

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów z systemu ALEPH BG PW z dnia 29.10.2020 r.

W ciągu trzech lat trwania projektu BiblioWawa 525 użytkowników z PW aktywowało swoje konta w SWW i ponad połowa z nich (56%) aktywowała także konto w bibliotece zewnętrznej (tab. 3). Z roku na rok wzrasta udział procentowy kont aktywowanych w zewnętrznych bibliotekach przez osoby z PW, które miały aktywowane konto w SWW. Można zatem przypuszczać, iż gdyby rok akademicki 2019/20 potoczył się „normalnym trybem”, poziom wykorzystania BiblioWawy przez użytkowników z PW byłby jeszcze większy.

Tab. 3. Wykorzystanie programu BiblioWawa przez użytkowników z PW

SWW BiblioWawa w PW				
	rok akademicki 2017/18	rok akademicki 2018/19	rok akademicki 2019/20	Razem
Aktywacja konta w SWW dla użytkowników z PW	205	207	113	525
Aktywacja konta użytkowników z PW w bibliotece zewnętrznej	105	120	71	296
Udział % kont aktywowanych w bibl. zewn. wśród wszystkich kont w SWW	51%	58%	63%	56%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Blisko 90% zapisów w bibliotekach zewnętrznych wśród użytkowników z PW to zapisy w BUW, jedynie po 11 zapisów (w ciągu całego okresu trwania projektu) dokonano w bibliotekach WUM i WAT (tab. 4).

Tab. 4. Liczba kont aktywowanych przez osoby z PW w bibliotekach współpracujących w SWW BiblioWawa

Biblioteki, w których użytkownicy z PW aktywowali konta w ramach SWW BiblioWawa							
	AWF	APS	UKSW	WUM	WAT	BUW	razem
Użytkownicy z PW	0	2	8	11	11	264	296

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

W latach 2017–2020 do BG PW zapisało się 99 użytkowników z uczelni należących do programu. Najwięcej zapisanych użytkowników pochodziło z WAT – 44 osoby (co stanowi 44% wszystkich zapisów). Biblioteka UKSW i BUW wykazują zbliżoną liczbę zapisanych użytkowników – 23 i 21 zapisów. Na trzecim miejscu znalazła się biblioteka WUM z wynikiem 6 użytkowników. Pozostałe biblioteki: AWF – 3 i APS – 2 zapisy, w bardzo małym stopniu korzystają z zasobów BG PW. Z tabeli 5 wynika, że księgozbiór BG PW cieszy się sporym zainteresowaniem wśród czytelników WAT, zapewne ze względu na zbliżony profil studiów.

Tab. 5. Konta aktywowane w BG PW w ramach SWW BiblioWawa przez użytkowników z bibliotek współpracujących

Konta użytkowników zewnętrznych otworzone w PW				
	rok akademicki 2017/18	rok akademicki 2018/19	rok akademicki 2019/20	Razem
AWF	2	0	1	3
APS	2	0	0	2
UKSW	13	4	6	23
WUM	5	1	0	6
WAT	11	27	6	44
BUW	6	11	4	21
razem	39	43	17	99

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z SWW BiblioWawa.

Na przestrzeni trzech lat akademickich dokonano 373 wypożyczeń, 353 zwrotów i 472 prolongat zbiorów BG PW użytkownikom z bibliotek zewnętrznych, którzy aktywowali swoje konta w ramach SWW BiblioWawa (tab. 6). Liczba wypożyczeń oraz prolongat zbiorów BG PW przy 99 aktywowanych kontach dla użytkowników z zewnętrznych bibliotek wskazuje na znaczące zainteresowanie księgozbiorem BG PW.

Tab. 6. Wykorzystanie księgozbioru BG PW przez użytkowników z uczelni współpracujących w SWW BiblioWawa

Udostępnianie księgozbioru BG PW w ramach SWW BiblioWawa				
	rok akademicki 2017/18	rok akademicki 2018/19	rok akademicki 2019/20	Razem
wypożyczenia	130	192	51	373
prolongaty	153	259	60	472
zwroty	107	190	56	353
przetrzymane egzemplarze	77	103	28	208

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportów z systemu ALEPH BG PW z dnia 04.11.2020 r.

Podsumowanie

Dzięki ściślejszej współpracy pomiędzy bibliotekami warszawskich uczelni wyższych i zawiązaniu przedsięwzięcia SWW BiblioWawa realizacja miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych uległa znacznemu usprawnieniu. Zapewnienie użytkownikowi dostępu do zasobów innych bibliotek na terenie danego miasta jest oczekiwane, a nawet coraz częściej wręcz wymagane przez odbiorców usług bibliotecznych. Jednak, gdy usługa wiąże się ze znacznymi niedogodnościami (np. wielokrotne wizyty w bibliotece macierzystej w celu odbioru i zwrotu rewersów tradycyjnych, ręczne wypełnianie rewersów itp.) może zniechęcać użytkowników.

Potrzeba usprawnienia wewnętrznych procesów zarządzania i automatyzacja współdzielenia zasobów istniała w środowisku bibliotekarskim już od jakiegoś czasu. System Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa stał się dobrym przykładem jej realizacji. Korzyści z wdrożenia systemu są dostrzegalne zarówno dla bibliotekarzy: lepsze monitorowanie obiegu zasobów i kont użytkowników, kontrola wypożyczeń, generowanie raportów, jak i dla użytkowników: ograniczenie procedur, szybszy czas dotarcia do potrzebnego zasobu, samodzielne zarządzanie własnym kontem (prolongaty, opłaty, zamykanie konta). Dzięki współpracy podejmowanej między bibliotekami działających w obrębie danego miasta zasoby różnych instytucji stają się łatwiej dostępne dla szerszego grona użytkowników, co zdecydowanie wpływa na ich pełniejsze wykorzystanie.

Analizując statystyki wykorzystania SWW BiblioWawa za okres: grudzień 2017 r. – wrzesień 2020 r., można uznać, iż projekt ma spory potencjał rozwojowy. Pomimo znacznych ograniczeń w pracy uczelni wyższych, które nastąpiły od połowy marca 2020 r. (pandemia COVID-19), rok akademicki 2019/2020 obrazuje trend wzrostowy wykorzystania usług BiblioWawy (o czym można wnioskować na podstawie danych z I połowy tego roku akademickiego). Dodatkowo w poprzednich latach akademickich widać wzrost aktywnego wykorzystania usług SWW, co pokazuje rosnący udział kont aktywowanych w jednostkach zewnętrznych wśród wszystkich kont założonych w SWW. Głównymi „biorcami” (osobami korzystającymi z zasobów innych bibliotek) są użytkownicy z UKSW (43%). Największym „dawcą” swoich zasobów dla użytkowników z zewnętrznych bibliotek jest BUW (86% wszystkich kont aktywowanych w zewnętrznych bibliotekach). Każda ze współuczestniczących bibliotek czerpie swoje własne korzyści i dzięki zaangażowaniu w projekt może lepiej zaspokajać potrzeby swoich użytkowników oraz wypełniać kluczowe zadania.

SWW BiblioWawa ma charakter otwarty, do porozumienia mogą przystępować kolejni partnerzy. Rozszerzenie przedsięwzięcia na inne warszawskie biblioteki szkół wyższych czy instytucji naukowych, w których znajdują się biblioteki byłoby ważnym krokiem w dalszym rozwoju projektu i centralizacji systemu miejscowych wypożyczeń międzybibliotecznych.

Bibliografia:

1. AHMADI, M., DILEEPAN, P., MURGAI, S. R. Predicting demand for inter-library loan requests. *The Bottom Line* 2013, R. 26, nr 3, s. 116–128. ISSN 0888-045X.
2. BŁACH, M. Z problematyki wypożyczeń międzybibliotecznych: o potrzebie integracji. W: *Materiały z seminarium bibliotek technicznych POLBIT „Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych” 25.10.2016* [online]. 2016. [Dostęp 05.11.2020]. Dostępny w: <https://docplayer.pl/62562851-Materialy-z-seminarium-25-pazdziernika.html>.
3. CIEŚLIŃSKA, E. Wypożyczanie międzybiblioteczne jako jedna z form udostępniania zbiorów. W: Żmigrodzka, B. (red.) *Ewolucja procesów bibliotecznych na tle dziejów Biblioteki Głównej Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu* [online]. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, 2007. [Dostęp 04.11.2020]. ISBN 9788370118570. Dostępny w: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/1612/edition/1792/content>.
4. *Porozumienie w sprawie utworzenia Systemu Wypożyczeń Warszawskich BiblioWawa* [online]. [Dostęp 29.10.2020.] Dostępny w: http://www.bibliowawa.bg.pw.edu.pl/dokumenty/POROZUMIENIE_16_10.pdf.
5. *Regulamin udostępniania zbiorów i świadczenia usług informacyjnych systemu biblioteczno-informacyjnego Politechniki Warszawskiej* [online]. [Dostęp 02.11.2020]. Dostępny w: <https://bg.pw.edu.pl/dane/biblprawo/Regulamin-udostepniania-zbiorow-i-swiadczenia-uslug-BGPW-2016.pdf>.
6. *System Wypożyczeń Warszawskich (BiblioWawa)* [online]. [Dostęp 29.10.2020]. Dostępny w: <http://www.bibliowawa.bg.pw.edu.pl/index.php>.
7. *Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych*. Dz. U. 2009, nr 157 poz. 1240 [online]. [Dostęp 01.11.2020]. Dostępny w: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091571240/U/D20091240Lj.pdf>.